

μέρος β'

Το διαρκές «τέλος» της Μεταπολίτευσης

και η ακαθόριστη έναρξή της

Στο πρώτο μέρος αυτού του κειμένου, που φιλοξενήθηκε στο προηγούμενο τεύχος του περιοδικού, προσπαθήσαμε να διατυπώσουμε μια μεθοδολογική υφής γνώμη για την περιοδολόγηση της Μεταπολίτευσης. Για την ακρίβεια ισχυριστήκαμε ότι από μια προλεταριακή σκοπιά, η λεγόμενη Μεταπολίτευση δεν ξεκίνησε το 1974 αλλά πολύ νωρίτερα και συγκεκριμένα στους ταξικούς και κοινωνικούς αγώνες της δεκαετίας του 1960. Στην κατεύθυνση αυτή, τονίσαμε την σημασία που είχε για την ταξική σύνθεση η μαχητική αγωνιστικότητα που επέδειξε καθ' όλη την δεκαετία το οικοδομικό προλεταριάτο, η α λα ελληνικά εμφάνιση του εργάτη-μάζα δηλαδή¹. Σημειώσαμε ότι καμία «μεγάλη» μεταπολίτευση δεν θα ήταν δυνατό να συμβεί μετά το 1974, εάν προηγουμένως δεν είχε συμβεί μια «μικρή». Εάν δηλαδή δεν είχε εμφανιστεί τη δεκαετία του '60 στο προσκήνιο της ιστορίας το υποκείμενο της νεολαίας², που συγκρούονταν με τον παλιό κόσμο, την ιδεολογία του και τις μεσολαβήσεις της αριστεράς, αναβλύζοντας την ταξική αρνητικότητα μέσα από την εμφάνιση, το στυλ, τη μουσική, τις ουσίες, τον τρόπο ζωής κ.ά. Τέλος, δείξαμε ότι η έκρηξη των ακροαριστερών οργανώσεων και γκρουπούσκουλων της πρώτης μεταπολιτευτικής περιόδου, ως απόρροια ενός κλίματος ακραίας υπερπολιτικοποίησης, κατάγεται από τις διαδρομές της αιρετικής μαρξιστικής σκέψης³ της δεκαετίας του 1960, την αποτόλμηση δηλαδή μιας «αναγέννησης» του επαναστατικού ρεύματος στην πολιτική.

Στον αντίποδα αυτής της άποψης στέκεται το 1974 ως *τομή* στη σύγχρονη ελληνική ιστορία. Αυτή η άποψη είπαμε ότι υποδεικνύεται από μια πολύ συγκεκριμένη οπτική και αντίληψη, την οποία ονομάσαμε «θεσμική προσέγγιση της ιστορίας». Υπονοήσαμε ότι αυτή η θεσμική προσέγγιση της ιστορίας δεν μας κάνει αν θέλουμε να φτιάξουμε μια στρατευμένη ιστοριογραφία, δηλαδή μια γνώση «για προλεταριακή χρήση». Κι αυτό συμβαίνει εξαιτίας του

γεγονότος ότι η εστίαση στις πολιτικές μορφές των κρατικών θεσμών, παρότι συχνά είναι σωστή, εξίσου συχνά χάνει από την αντίληψή της την πραγματική κίνηση του προλεταριάτου. Η οποία λέμε ότι πάντα πρέπει να έχει την πρωτοκαθεδρία.

Σε αυτό το κείμενο, όμως,

δεν θα ασχοληθούμε με την «έναρξη» της Μεταπολίτευσης, αλλά με το λεγόμενο «τέλος» της, εκείνον το μπαμπούλα της ιστορίας που αιωρείται πάνω από την πολιτική ζωή, κάθε τόσο κατεβαίνει πάνω από τα κεφάλια μας και με ύφος αυστηρό λέει «αυτά που ξέρατε να τα ξεχάσετε». Ούτε λίγο ούτε πολύ, η Μεταπολίτευση έχει «τελειώσει», σύμφωνα πάντα με τα κρατικά στόματα, τουλάχιστον επτά φορές από το 1974 μέχρι σήμερα! Και για να μην νομίζετε ότι υπερβάλλουμε, θα τις απαριθμήσουμε ενδεικτικά:

1. Ο Οκτώβρης του 1981 και η εκλογή του ΠΑΣΟΚ στην κυβέρνηση.
2. Το «βρώμικο '89» και η παραπομπή του Ανδρέα Παπανδρέου στο ειδικό δικαστήριο.
3. Το 1991, η κυβέρνηση εθνικής ενότητας και η συντριπτική ανασύνθεση της εργατικής τάξης με τον ερχομό των μεταναστών/τριών από την Αλβανία και τις ανατολικές χώρες.
4. Το 1996, η ένταξη στην ΟΝΕ και η εκσυγχρονιστική διακυβέρνηση ΠΑΣΟΚ με τον Κ. Σημίτη.
5. Η Ολυμπιάδα του 2004, ασφαλώς.
6. Ο «Γιωργάκης» από το Καστελλόριζο και η «υπαγωγή της χώρας στο ΔΝΤ» το 2011.
7. Το 2015 και η πρώτη-φορά-αριστερά κυβέρνηση που έτυχε να γνωρίσει ετούτος ο τόπος.

Το «τέλος» της Μεταπολίτευσης, λοιπόν, δεν είναι ακριβώς τέλος, αλλά περισσότερο ένα κενό γράμμα. Στην ουσία δεν σηματοδοτεί το τέλος κάποιας περιόδου, αλλά την επαναδιευθέτηση των ταξικών και πολιτικών συσχετισμών στο εσωτερικό του κράτους, την αναπροσαρμογή του εθνικού συμφέροντος μέσα στο διεθνές πλαίσιο, τις πολιτικές μεταλλάξεις της κρατικής μορφής και την αντικατάσταση ενός ορισμένου κύκλου διακυβέρνησης. Σε τελική ανάλυση χρησιμεύει ως μια κρυπτική γλώσσα των αφεντικών για την εγκαινίαση ενός νέου κύκλου κρίσης και αναδιάρθρωσης. Και από μια καχύποπτη ματιά, εμφανίζεται ως κρατική ιδεολογία για την εμπέδωση ενός καθεστώτος έκτακτης ανάγκης, κατάλληλου για καιρούς σαν αυτούς που ζούμε. Λέμε ότι το *διαρκές* τέλος της Μεταπολίτευσης τελεί σε αδιάρρηκτη σχέση με τις διαρκείς καταστάσεις εξαίρεσης που συνοδεύουν το ελληνικό κράτος από συγκρότησής του μέχρι και σήμερα.

Υπάρχει, όμως, και μια άλλη διάσταση στην ιδεολογική χρήση του «τέλους της Μεταπολίτευσης», η οποία εγκαινιάστηκε μέσα στην τελευταία κρίση αντιπροσώπευσης των πολιτικών θεσμών μετά την καπιταλιστική κρίση του 2008. Πρόκειται για την αμφισβήτηση της *ιδεολογικής ηγεμονίας της αριστεράς*⁴, όπως αυτή εκφράστηκε μετά το 1974 και τον εκδημοκρατισμό ενός σημαντικού τμήματος της πολιτικής ζωής από τους αριστερούς διανοούμενους. Οι τελευταίοι, οι οποίοι χάραξαν τη Μεταπολίτευση με την ιδεολογική σφραγίδα της «νομιμοποίησης της αντικουρκτικής αντίστασης», απέκτησαν στην συνέχεια το ηθικό προβάδισμα στην πολιτική. Όντας αυτοί που στελέχωσαν τους πλέον εκσυγχρονιστικούς θεσμούς του ελληνικού κράτους-καπιταλισμού (media, ιδρύματα κ.λπ.) εξοβέλισαν τη δεξιά διάνοψη (ή ό,τι μπορούσε να μοιάζει ως τέτοιο) στο εξωτερικον πυρ της ιδεολογικής απονομιμοποίησης. Χρειάστηκαν πολλές δεκαετίες και, κυρίως, μια σοβαρή κρίση στο εσωτερικό του Κράτους των Κομμάτων μετά το 2008, ώστε οι τελευταίοι να εμφανιστούν πια ως θιασώτες της αίγλης «του ιδεολογικού στίγματος της Δεξιάς». Και μεταξύ αυτών δεν υπάρχει καταλλότερος εκπρόσωπος από έναν φασίστα του είδους που πάντα αξίζει της προσοχής μας όταν μιλάει:

Για πρώτη φορά διαμορφώνεται μία σημαντική προϋπόθεση μετά από 40 χρόνια. Για πρώτη φορά, τώρα. Αυτό το οποίο γίνεται τώρα, κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις, μπορεί να διαμορφώσει όρους ανατροπής της ηγεμονίας της Αριστεράς, εμπέδωσης της ιδεολογικής ηγεμονίας της δεξιάς και να κρατήσει όχι απλώς την κυβέρνηση αλλά και τις ιδέες μας κυρίαρχες στην Ελλάδα, να την απελευθερώσει, να την κάνει ξανά μεγάλη, σπουδαία, να τη φέρει εκεί που της αξίζει, αυτό που θέλουμε όλοι. Αυτό γίνεται τώρα, μετά από 40 χρόνια. Αυτό είναι που αλλάζει.⁵

Σ' αυτόν το σιχαμένο τόπο συνέχεια κάτι «αλλάζει». Πρέπει, όμως, να μας αφορά πραγματικά το «τέλος» της Μεταπολίτευσης;

Σωματείο Πλακάδων-Οικοδόμων, Πρωτομαγιά 1962. Πηγή: Δημήτρης Λιβιεράτος, ό.π., σελ. 8.

και διαβάζουν, συστηματικά και οργανωμένα, τη σχετική βιβλιογραφία, τον έντυπο λόγο της εποχής, τεκμήρια από πολιτικές οργανώσεις της περιόδου, ενώ παράλληλα συλλέγουν σχετικό έντυπο και ψηφιακό

υλικό με σκοπό να το αξιοποιήσουν στους συλλογικά οργανωμένους στόχους του εγχειρήματος. Το α/74 συνεργάζεται με το περιοδικό Traverso, το οποίο φιλοξενεί ένα δισέλιδο κείμενο σε κάθε τεύχος του.

Το 1979 και η (πραγματική) κρίση της Αριστεράς

Το 1979 ήταν μια πολύ σημαντική χρονιά! 30 χρόνια μετά την στρατιωτική και πολιτική ήττα του κομμουνιστικού στρατοπέδου στον εμφύλιο, μια νέα γενιά ριζοσπαστικής πολιτικής είχε τη δυνατότητα να εμφανιστεί. Ο κύκλος εργατικών αγώνων που άνοιξε το 1974 με το νέο παράδειγμα που εγκαινιάζε στις μορφές της ταξικής πάλης η συνδικαλιστική μαχητικότητα των εργοστασιακών σωματείων⁶, το φθινόπωρο του 1979 είχε ήδη οπισθοχωρήσει. Η ήττα του εργατικού αγώνα στη ΠΙΤΣΟΣ έπειτα από 6 μήνες σκληρής απεργίας έδειχνε ότι η συγκεκριμένη μορφή οργάνωσης έφτανε στα όριά της⁷. Την ίδια χρονιά, το θηριώδες κύμα των φοιτητικών καταλήψεων που ξεσπούσε στα πανεπιστήμια με αφορμή την κατάθεση (χωρίς τελικά να ψηφιστεί) του περίφημου νόμου 815 φωτιζόταν από την εμφάνιση ενός νεολαιίστικου υποκειμένου που αμφισβητούσε τα όρια των πολιτικών μεσολαβήσεων της Αριστεράς. Το «πρώτο Χημείο» που ακολούθησε και η μαζική αποχώρηση των μελών της νεολαίας του ΚΚΕ εσ. (ΕΚΟΝ Ρήγας Φεραίος) με τη συγκρότηση της Β' Πανελλαδικής αποτέλεσαν τη μήτρα αυτού που σήμερα ονομάζουμε «χώρος».

Παράλληλα με αυτά, η καθωσπρέπει κοινωνία της εποχής τρανταζόταν από την εμφάνιση ενός άλλου κοινωνικού υποκειμένου, το οποίο είχε ήδη υπερβεί τις ξεπερασμένες μορφές οργάνωσης και δράσης στις οποίες περιοριζόταν οι οργανώσεις της άκρας αριστεράς. Με μια δόση αντιπολιτικής, φέρνοντας στο προσκήνιο τον βολонταρισμό, τη βίαιη σύγκρουση με τους μπάτσους και τον πολιτικό υποκειμενισμό, τα «φρικιά»⁸, δηλαδή η εμφάνιση του κοινωνικού προλεταρίου στην Ελλάδα, έδειχνε μετά βεβαιότητας ότι το «κίνημα» θα υφίστατο σύντομα βαθιές τομές.

Τέτοια όμορφα πράγματα γίνονταν, λοιπόν, το 1979. Όπως καταλαβαίνετε, οι οργανώσεις της άκρας αριστεράς, οι οποίες εκπροσωπούσαν το πρωτοπόρο κομμάτι της νεολαίας, μπήκαν σε μεγάλους μπελάδες⁹. Για παράδειγμα, ο αστερισμός των 40 και πλέον οργανώσεων που σχημάτιζαν το πολιτικό μωσαϊκό της άκρας αριστεράς το 1978, δύο χρόνια αργότερα, το 1980, είχε γίνει κολυμπηθρόξυλο¹⁰. Η εμμονική, πολιτικά και αισθητικά, προσκόλληση των οργανώσεων στο γλαφυρό παρελθόν του κομμουνιστικού μεσοπολέμου και στα «βαριά» ιδεολογικά διακυβεύματα του παγκόσμιου κομμουνισμού¹¹ (βλ. π.χ. τη διαμάχη μεταξύ των υποστηρικτών του ΚΚ Αλβανίας, του ΚΚ Κίνας και του τιτοϊκού μπλοκ, την 4η διεθνή με τις αμέτρητες διασπάσεις της, την στάση της ΕΣΣΔ και της ηγεσίας Μπρέζνιεφ) συνιστούσαν ένα ασφυκτικό πλαίσιο για το ξεδίπλωμα της απειθαρχης νεολαίας, η οποία ουσιαστικά επιζητούσε απαντήσεις για την καθημερινή ζωή. Ακόμα και ο πολιτισμός των οργανώσεων, το αντάρτικο, ρεμπέτικο και λαϊκό τραγούδι, είχε υποσκελιστεί οριστικά από το ροκ και την υποκοουλτούρα. Πλάι τους οι αυτόνομες γυναικείες ομάδες, οι κινήσεις για τα δικαιώματα των ψυχασθενών, η αλληλεγγύη στους φυλακισμένους, το κίνημα των γκέι, τα δικαιώματα των φαντάρων, η ριζοσπαστική οικολογία κ.ά. Το *προσωπικό* είχε γίνει πια αξεδιάλυτο από το *πολιτικό*.

Πηγή: περιοδικό ΡΗΞΗ, τεύχ. 4 Ιουνίου 1980, σελ. 41.

Για όσους είχαν ενεργό ρόλο στην διαμόρφωση της κατάστασης του «χώρου» εκείνη την εποχή, η συγκυρία έδειχνε ιδανική για την απόπειρα ενός πολιτικού και οργανωτικού «άλματος». Ανάλογα με το ιδεολογικό μετερίζι που ο καθένας πολεμούσε, αυτό το «άλμα» ήταν είτε «η μαζική αντικαπιταλιστική οργάνωση» είτε η «μεγάλη εξέγερση»¹². Μια ιστορική διελευστίδα στήθηκε στη μέση της πολιτικής αρένας. Τελικά ούτε το ένα έγινε ούτε το άλλο, ακριβώς. Όμως η άκρα αριστερά είχε πάρει μια πορεία δίχως γυρισμό.

Κλείνοντας

Ένα από τα πολλά πράγματα που υπήρξε η «Μεταπολίτευση» ήταν και η υπερπολιτικοποίηση της κοινωνίας, η οποία στην άλλη όψη της είχε τη μαζική εμφάνιση ακροαριστερών οργανώσεων. Για τους λόγους που αναφέραμε (και για πολλούς ακόμα) αυτή η περίοδος που εγκαινιάστηκε με τους φοιτητικούς αγώνες του 1972 και με αποκορύφωμα την εξέγερση του Νοέμβρη '73, το 1980 ήταν πια παρελθόν. Έναν χρόνο μετά, η εκλογή του ΠΑΣΟΚ στην κυβέρνηση, θα ισοπέδωνε ό,τι είχε απομείνει όρθιο: το μέχρι τότε διάχυτο κλίμα προσδοκίας της επαναστατικής προοπτικής είχε ήδη εξαφανιστεί. Παρόλα αυτά, το εκρηκτικό κοινωνικό μίγμα εργατικών αγώνων, νεολαιίστικης αμφισβήτησης και αντιδεξιότητας/αντιφασιστικής ρητορικής δεν εξαφανίστηκε οριστικά από το πολιτικό πεδίο. Το είδαμε για πρώτη φορά να αναδύεται με αξιώσεις στους αγώνες της δεκαετίας του 1960, το ξαναείδαμε στα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης, το συναντήσαμε ξανά το 1991 μέσα από τις άγριες απεργίες της ΕΑΣ και τις βίαιες συγκρούσεις στα μαθητικά. Και για να κλείσουμε, πιστεύουμε πως αν κάτι πρέπει να μας αφορά, αυτό δεν είναι ούτε το «διαρκές» ούτε το «πραγματικό» τέλος της Μεταπολίτευσης, αλλά η αποκρυστάλλωση μιας μεθόδου που θα εντοπίζει τις δικές μας ιστορικές τομές. Τελικά η παραγωγή γνώσης «για προλεταριακή χρήση» έχει να αναμετρηθεί με πολύ σημαντικότερα ερωτήματα απ' ότι φανταζόμασταν...

1. Ενδεικτική βιβλιογραφία είχαμε παραθέσει και στο προηγούμενο τεύχος, χωρίς προφανώς να την εξαντλήσουμε. Αυτή την περίοδο διαβάσαμε και το Δημήτρης Λιβιεράτος, *Η κίνηση των 115: κοινωνικοί αγώνες 1962-1967*, Κουκκίδα 2020 (Α' εκδ. Προσκήνιο 2003).

2. Μεταξύ άλλων διαβάσαμε επ' αυτού και το Κατερίνα Σαιν-Μαρτέν, *Λαμπράκηδες: ιστορία μιας γενιάς*, Πολύτυπο 1984.

3. Για περισσότερα βλ. Παναγιώτης Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα (τόμος Δ'): τα ρήγματα της τριτοδιεθνιστικής ορθοδοξίας και οι νεωτερικές συλλήψεις της σοσιαλιστικής θεωρίας (1956-1974)*, Γνώση 1994.

4. Ενδεικτικό δείγμα αυτής της ιδεολογικής αντιπαράθεσης αποτελεί ασφαλώς η δημόσια συζήτηση διανοουμένων που ξέσπασε το 2007 για το «ξαναγράψιμο της ιστορίας»,

τα ζητήματα της «αριστερής βίας» και της φύσης του δωσιλογισμού στον ελληνικό εμφύλιο.

5. Απομαγνητοφωνημένο απόσπασμα από ομιλία του Μάκη Βορίδη στη ΔΗΜΤΟ Τρικάλων της ΝΔ στις 12-1-2020. Διαθέσιμο στο [γιουτιούμπ](https://www.youtube.com/watch?v=...).

6. Πάνω στο ζήτημα των εργοστασιακών επιτροπών και του κύκλου εργατικών αγώνων της περιόδου διαβάσαμε μεταξύ άλλων και το Στέφανος Ιωάννιδης, *Το κίνημα των εργοστασιακών επιτροπών (1974-1981)*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή (ΕΚΠΑ, 2019).

7. Βλ. ΠΙΤΣΟΣ: μια ιστορική ήττα, περ. ΡΗΞΗ, τευχ. 2, Οκτώβρης 1979.

8. Βλ. *Τα «φρικιά»: η σοβαρή αντιπολίτευση των «κοινωνικά υπεύθυνων» και η «ανεύθυνη» αυτονομία του προλεταριάτου*,

περ. Traverso, τευχ. 7, Οκτώβρης 2021.

9. Βλ. για παράδειγμα Άγης Χριστοδουλόπουλος, *Το σήριαλ του εκδημοκρατισμού και η κρυφή γοητεία του κράτους*, περ. ΜΑΧΗΤΗΣ, τευχ. 61, Νοέμβρης 1983.

10. Για την σύνθεση και την ιστορία των οργανώσεων βλ. Δημήτρης Γλύστρας, *Η «άλλη» Αριστερά: Μεταπολίτευση και αμφισβήτηση 1974-1981*, Θεμέλιο 2020.

11. Για μια βιωματική αφήγηση της περιόδου με εστίαση στην ιδεολογική αντιπαράθεση των οργανώσεων βλ. Δημήτρης Κουκουλάς, *Οι αριστεριστές: ένα γλυκόπικρο χρονικό της μεταπολιτευτικής ουτοπίας μας*, Εύμαρος 2015.

12. Για περισσότερα βλ. *Η ανάγκη της συνέχειας*, περ. ΡΗΞΗ, τευχ. 4, Ιούνιος 1980.